

УДК 159.923.33

В 41

Ольга ВІГОВСЬКА

ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ У СУБ'ЄКТИВНОМУ ВИМІРІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена теоретичному аналізу особистісної зрілості та емпіричному обґрунтуванню її соціально-психологічних ознак. Теоретичний блок матеріалу присвячений обґрунтуванню методології вивчення феномену особистісної зрілості. Емпіричний доробок виокремлює центральні характеристики особистісної зрілості досліджуваних різних вікових груп як своєрідного алгоритму реалізації ціннісних орієнтацій людини, які формуються внаслідок взаємодії її соціогенних потреб з цінностями соціального оточення.

Ключові слова: *особистісна зрілість, соціалізація, особистість.*

Постановка проблеми. Контекст вивчення феномену особистісної зрілості у психології з'явився у відповідь на давно назрілу суспільну потребу в глибшому пізнанні сутності інтеграційних характеристик психічних явищ. Особистісну зрілість переважно розглядають через систему ідентичностей людини, що виконує функцію регулювання процесу її життєдіяльності. Внутрішні та зовнішні фактори формування особистісної зрілості є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, про що свідчать факти соціально-психологічного впливу на формат позитивного перетворення чи то негативної дестабілізації структур життєвого досвіду особистості. Однак ще одним ключовим, але недостатньо дослідженим у психології фактором, що сприяє встановленню гармонійних відносин людини із світом, є її

особистісна зрілість, рівень розвитку якої визначає світоглядну, наукову, етичну, правову та політичну, духовно-моральну культуру, яка пробуджує у людини совість і відповідальність за результати своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній науці є значні доробки, у яких методологічні обрії проблеми особистісної зрілості актуалізують низку теоретичних конструктів, які у цілісній картині складають панораму конструктивного вивчення цього феномену (Б. Ананьєв [1], І. Кон [4], Г. Сухобська [7] та ін.). Конкретну психологічну розробку феномен особистісної зрілості отримав у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. У зарубіжній психології – це передусім концепція особистісного способу існування, розроблена психологами гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г. Салліван, Г. Олпорт та ін.) [9]. У вітчизняній психології ця проблема представлена у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва [1], Л. Виготського [2], О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін., які пов'язують особистісну зрілість зі здатністю людини до самостійності у судженнях і вчинках, саморегуляції, ціннісного переживання, відповідальності за себе, інших і соціальну ситуацію загалом.

Проведений аналіз психологічних досліджень проблеми особистісної зрілості свідчить про відсутність чіткого, логічно структурованого уявлення про необхідну систему показників, за якими можна було б визначити рівень досягнення людиною особистісної зрілості. Найбільш вдалим варіантом такого дослідження є вивчення суб'єктивних ознак особистісного дозрівання людини. Підставою вважати такий варіант ґрунтовним і актуальним, є думка про те, що саме масштаб соціального життя виступає показником особистісної зрілості особистості.

Мета статті – теоретично та емпірично обґрунтувати соціально-психологічну детермінацію особистісної зрілості особистості.

У сучасній психології основні підходи до розуміння поняття “зрілість” зосереджені у розгляді зрілості як: стадії розвитку, закономірного результату попередніх стадій; як загальної тенденції

розвитку, здатності до постійного саморозвитку, змін при збереженні своєї унікальності та як розвитку модулів психічної організації на різних вікових етапах: емоційна зрілість; інтелектуальна зрілість; моральна зрілість; ідейна зрілість; шкільна зрілість; професійна зрілість.

Конкретизація визначення поняття “зрілості” представлена у психоаналітичному підході, де З. Фройд основними показниками особистісної зрілості вважає прагнення людини працювати, створюючи щось корисне та цінне, і прагнення любити іншу людину. Втіленням зрілості особистості в системі поглядів А. Адлера є соціально-корисний тип людини, що характеризується високим соціальним інтересом і високим ступенем активності. На думку К. Юнга, особистісне зростання відбувається впродовж усього життєвого циклу, кінцевою метою якого є повна реалізація “Я”, тобто становлення єдиного, неповторного та цілісного індивіда. Е. Фромм говорив про зрілу цілісну структуру характеру людини, який диференціюється, та такі соціальні типи характеру – рецептивний, превалюючий, накопичуючий, ринковий, продуктивний. Останній тип – тип ідеального психічного здоров’я – є кінцевою метою в розвитку людини. К. Хорні розрізняла здорових і невротичних людей. У її баченні, дитина, прагнучи подолати почуття недостатньої безпеки, безпорадності і ворожості, змушена застосовувати різні захисні стратегії [9]. Представники екзистенціально-гуманістичний напряму Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл вважали, що людина наділена потенціями до безперервного розвитку і самореалізації, які є частиною її природи; людина володіє певною мірою свободи від зовнішньої детермінації завдяки смислам і цінностям.

У вітчизняній психології проблема особистісної зрілості була вперше поставлена і послідовно розв’язувалася з позиції особистісно-діяльнісного підходу. Так, на думку О. Леонтьєва, зріла особистість характеризується широкою системою зв’язків зі світом, високим рівнем ієрархізованості мотивів діяльності і загальною структурою, під якою розуміється стійка конфігурація головних мотиваційних ліній. П. Гальперин уважав, що визначення ступеня зрілості

особистості встановлюється на основі оцінки її дій в системі відносин, наявних у цьому суспільстві, згідно з показниками того, наскільки успішно вона оволодіває діяльністю [цит. : за 7]. За Б. Ананьєвим, становлення зрілої людини – це гетерохронний процес, у якому можна виокремити такі сторони дозрівання людини як індивіда та особистості, суб'єкта пізнання та праці: соматична і статева зрілість, інтелектуальна, громадянська і трудова зрілість [1]. За О. Бодальовим, досягнення зрілості, акме – насамперед особистісний процес, коли людина здійснює вчинок або серію вчинків, які свідчать про те, що вона на межі своїх можливостей проявила себе як високорозвинута в духовно-моральному аспекті особистість [цит. : за 7]. На думку П. Якобсона, повноцінно розвинута зріла особистість характеризується добре інтегрованою, цільною психологічною організацією, єдністю якої забезпечується єдністю важливих життєвих цілей, що постійно змінюються і розвиваються [цит. : за 7].

Г. Костюк акцентував увагу таких властивостей зрілої особистості, як освіченість, інтелігентність, любов до знань, вміння користуватися ними в своїй діяльності, культура мовлення, наукове світорозуміння, потреба працювати, закоханість у працю і творче ставлення до неї, ініціатива, принциповість, вимогливість до себе і до інших, гуманність [5]. Д. Леонтьєв основним механізмом розвитку особистості визначає особистісну саморегуляцію, яка заснована на свободі та відповідальності [6]. Вирішальною ознакою зрілості особистості М. Гамезо вважав усвідомлення людиною відповідальності і прагнення до неї [цит. за 7]. В. Давидов підкреслював, що процес становлення індивіда особистістю відбувається тільки тоді, коли індивід досягає рівня суб'єкта творчої діяльності, тому зріла особистість характеризується найвищим проявом творчої активності [цит. за 7].

Проблему особистісної зрілості І. Кон розглядав у контексті вивчення життєвого шляху особистості в певних конкретно-історичних умовах – зріла особистість активно взаємодіє зі своїм оточенням та володіє стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій [4, 207]. Загалом, зріла особистість є інтегруючою, централізуючою, координуючою “інстанцією” життєдіяльності, яка

узгоджує систему своїх індивідуальних, психофізичних, психічних і, нарешті, особистісних особливостей з умовами і вимогами діяльності не парціально, а цілісно.

Щодо розкриття питання соціально-психологічної детермінації особистісної зрілості, варто зауважити, що особистість розглядається як людина, що наділена в результаті соціалізації комплексом диференційованих за соціальними інституціями соціогенних параметрів (соціогенних потреб, соціальних настанов, компетентності тощо) і здатна до суб'єктивного прогнозування й відносно тривалого стратегічного, а також тактичного планування своєї діяльності щодо задоволення матеріальних і духовних потреб шляхом споживання і творення цінностей соціального і техногенно-природного середовища самостійно або в складі соціального суб'єкта. Тільки поєднуючи характеристики середовища і особистості, можна встановити характеристики особистості, а не навпаки, оскільки первинними є характеристики соціального середовища: людина народжується в уже сформованому ціннісному середовищі, і в процесі соціалізації у неї, в її психічній системі, формуються соціогенні характеристики як відображення вже наявних інформаційно-ідеальних характеристик суспільства. Набуття соціогенних параметрів є важливою умовою соціалізації, але не достатньою. Необхідно сформувати у людини такі соціогенні параметри, з якими на цю особистість був би “попит” соціальних суб'єктів – з тим, щоб вона потенційно могла бути елементом різних соціальних структур і тим самим задіяною в різних соціальних технологіях. Лише в такому разі можна вважати особистість соціалізованою.

Таке розуміння “соціалізації” дає підстави для її обґрунтування як функціонального компонента *особистісної зрілості* людини, яка є процесуальною якістю, і в якій формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і тому складають основу саморегуляції її соціальної поведінки.

Переважно поняттям зрілість позначають такий період онтогенезу, що характеризується тенденцією досягнення найвищого розвитку

духовних, інтелектуальних та фізичних здібностей людини. Загалом більшість психологічних концепцій описують шлях становлення зрілої особистості, яка, проходячи у своєму розвитку через стабільні і критичні періоди, стадії і життєві цикли, досягає певного рівня психологічної та соціальної зрілості, на основі тих вимог, які висуваються як з боку суспільства, так і з боку самої особистості. При цьому вимоги суспільства є головними на стадіях дорослішання. Потім вони аналізуються самою особистістю, яка досягла певного рівня зрілості.

Тому логіка побудови емпіричної програми вивчення соціально-психологічної детермінації особистісної зрілості стосується дослідження особливостей прояву її сформованості. Для реалізації поставлених завдань нами реалізовано програму емпіричного дослідження, в якій використано такі психодіагностичні методики: тест-опитувальник особистісної зрілості; методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда. Вибірку дослідження склали студенти і викладачі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки ($n=90$), віком від 18-ти до 55-х років. Під час формування вибіркової сукупності було дотримано усіх вимог до її змістовності. Виконання вимог критерію змістовності вибірки досягалося шляхом підбору вибірки, що відповідала предмету дослідження та основним дослідницьким гіпотезам: усі респонденти були диференційовані на три групи за віковим параметром: перша група – досліджувані з віковим діапазоном від 18-ти до 30-ти років (38,8%), друга група – досліджувані з віковим діапазоном від 30-ти до 40 років (33,3%), третя група – досліджувані з віковим діапазоном від 40 до 55-ти років (27,9%).

Центральною методикою у дослідженні є тест-опитувальник особистісної зрілості, фіксація середньогрупових показників якого за шкалами, продемонструвала статистично значущі відмінності. Результати застосування непараметричного критерію Н. Крускала-Уолеса до сформованої матриці емпіричних даних методики вивчення особистісної зрілості подано у таблиці 1.

**Результати обрахунку *H*-критерію Крускала-Уолеса
для визначення психологічних відмінностей
показників особистісної зрілості**

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р-рівень значущості
	Ранги					
Мотивація досягнення	172,3	221,9	121,1	51,999	2	.000**
Я-концепція	199,3	197,1	126,6	30,323	2	.000**
Почуття обов'язку	160,6	229,9	123,6	64,021	2	.000**
Життєва установка	207,6	201,4	106,5	56,670	2	.000**
Близькість з іншими	86,4	187,0	239,1	107,875	2	.000**

Примітка: рівень достовірності: ** $p \leq 0,001$.

Так, загальна тенденція прояву відмінностей полягає у тому, що для досліджуваних групи 1, які належать до вікового діапазону від 18-ти до 30-ти років, значно виражена життєва установка, що проявляється в домінуванні *довірливого ставлення до людей* (“Людам потрібно довіряти, але при цьому потрібно без виключення усіх перевіряти”) та до світу загалом (“світ може бути хорошим, якщо життя людей буде наповнене добротою, для чого потрібно докладати усі сили”), цілеспрямованості та ініціативності (“потрібно брати з невдачі якомога більше життєвих уроків”, “у досягненні мети докладати власних зусиль та наполегливості”, “при критиці іншими людьми потрібно зрозуміти її причину”, “не допускати серйозного ризику і у випадку програшу не піддаватися азарту”), розвинутому почутті допомоги іншим (“при наявності зайвих грошей, допомагати родичам та близьким людям”).

Для досліджуваних групи 2, які належать до вікового діапазону від 30-ти до 40 років, найвищими виявилися показники *мотивації досягнень*, що проявляється у розвинутій самооцінці власних

можливостей і постійному прагненні до самовдосконалення (“прагну з’ясувати причини невдачі, щоб у подальшому удосконалити свої уміння”, “противник має бути майстром, який, перевершуючи мене, дає більше шансів вдосконалюватися”, “досягати успіхів в усіх починаннях”, “у спробах досягти успіху в житті потрібно покладатися на власні зусилля та наполегливість”) та *почуття обов’язку*, що проявляється у сформованій громадянській позиції щодо життя у суспільстві (“прагну вивчити умови державного розвитку інших країн світу, щоб зіставити з ними стан у своїй країні та мріяти про його покращення”, “багато читаю, так як мене хвилюють події, які відбуваються в суспільстві”).

Слід відзначити, що за шкалою “*Я-концепція*” середньогрупові показники в групах 1 і 2 виявилися на однаковому рівні вираження, що є закономірним, адже ця інтегральна шкала вміщує спільні ознаки попередніх шкал, а відповідно дає можливість стверджувати, що ці досліджувані мають багато спільного у змісті їх особистісної зрілості, на відміну від досліджуваних групи 3. Їхні середньогрупові показники є найвищими за *психологічною здатністю до близькості з іншими людьми*, що проявляється у розвинутому вмінні контактування з близькими та родичами (“не згадую про невдачі, щоб не створити проблем для співрозмовника”, “ціную близьких людей за духовні інтереси”, “готовий зустрічатися кожен день з друзями, родичами, близькими людьми для відвертих розмов”, “людина подобається мені, якщо я знаю її давно”).

Середньогруповий зріз показників за шкалами методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда демонструє суттєві відмінності за показниками: у групі 1 зафіксовані емпіричні дані за усіма шкалами методики виявилися нижчими порівняно з двома іншими групами; у групі 2 найвищими виявилися показники адаптації, емоційного комфорту та домінування; а в групі 3 – найвищі показники зафіксовані за шкалою самоприйняття, прийняття інших та інтернальності.

Результати застосування непараметричного критерію Н. Крускала-Уоллеса до сформованої матриці емпіричних даних методики діагностики соціально-психологічної адаптації подано у таблиці 2.

Таблиця 2

**Результати обрахунку Н-критерію Крускала-Уоллеса
для визначення психологічних відмінностей
соціально-психологічної адаптації**

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р-рівень значимості
	Ранги					
Адаптація	98,2	195,4	220,7	73,396	2	.000**
Самоприйняття	106,2	226,5	176,6	72,263	2	.000**
Прийняття інших	134,0	209,0	179,5	27,987	2	.000**
Емоційна комфортність	149,0	168,0	220,3	27,703	2	.000**
Інтернальність	87,3	245,2	166,2	128,007	2	.000**
Домінування	131,3	191,6	203,0	26,028	2	.000**

Примітка: рівень достовірності: ** $p \leq 0,001$.

Так, загальна тенденція прояву відмінностей полягає у тому, що для досліджуваних групи 2 і групи 3, властиві вищі показники адаптованості, що проявляється у відповідальності людини, на яку завжди можна покластися, така людина завжди приймає правила і вимоги, яких дотримується; вона вміє управляти собою і власними вчинками, самоконтроль для неї не проблема, а прийнявши рішення, виконує його, вона любить розмірковувати і переважно розраховувати на власні можливості. У цих досліджуваних (особливо у групі 2) більш розвинуте самоприйняття. Воно представлене такими характеристиками:

- прийняття своєї зовнішньої та внутрішньої привабливості, переживання задоволеності собою та рефлексивне самопізнання;

- прийняття інших, що відображається у створенні теплих й довірливих відносин з іншими, вмінні дивитися на світ очима інших, любити людей і як наслідок знаходити з ними контакт, а комунікабельність й відкритість дає змогу толерантніше ставитися до інших;

- високі показники емоційного комфорту (особливо в групі 3) у відкритому вираженні своїх почуттів та емоцій. Відкритість, оптимістичність та віра в майбутнє, робить цих респондентів внутрішньозадоволеними, врівноваженими й впевненими у собі;

- водночас високі показники *прагнення до домінування* доводять наявність у досліджуваних переживання неперевершеності над іншими і надмірного прагнення до успіху й схвалення.

Показники інтернальності виявилися домінуючими в групі 2, що підтверджує високий внутрішній контроль, а відповідно й вищі вимоги до себе, що може супроводжуватися й звинуваченням себе за невдачі.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтвердило соціально-психологічну детермінацію особистісної зрілості, яка є своєрідним алгоритмом реалізації ціннісних орієнтацій людини, які формуються внаслідок взаємодії її соціогенних потреб з цінностями соціального оточення. Ця взаємодія відбувається впродовж усього життя особистості, але по-особливому виявляється під час професійної самореалізації. У такий спосіб особистість вбудовується як соціальний суб'єкт у цілісну систему конкретного суспільства.

Представлені у статті результати та зроблені на їх основі висновки містять цікаві *перспективи подальшого дослідження*, а саме, теоретичне осмислення та емпіричне вивчення проблеми соціально-психологічної детермінації особистісної зрілості в межах інших вікових груп, а також у впровадженні психотехнологій формування особистісної зрілості шляхом вдосконалення існуючих та побудови нових корекційно-тренінгових програм.

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 282 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М. : Смысл, 2004. – 1136 с.
3. Журавлев А.Л. Социально-психологическая зрелость: обоснование понятия / А.Л. Журавлев // Психол. журнал. – 2007. – Т. 28. – № 2. – С. 44 – 54.
4. Кон И.С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования / И.С. Кон // Человек в системе наук. – М. : Наука, 1989. – С. 471 – 483.
5. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Г.С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
6. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д.А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. Вып. 1 / [под ред. Б.С. Братуся, Д.А. Леонтьева]. – М. : Смысл, 2002. – С. 56 – 65.
7. Сухобская Г.С. Понятие “зрелость социально-психологического развития человека” в контексте андрологии / Г.С. Сухобская // Новые знания. – 2002. – № 4. – С. 17 – 20.
8. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
9. Холл К.С. Теории личности ; [пер. с англ. И.Б. Гришун] / К.С. Холл, Г. Линдсей. – М. : ЗАО “Изд-во ЭКСМО–Пресс”, 2000. – 592 с.

References

1. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya / B.G. Anan'ev. – SPb. : Piter, 2001. – 282 s.
2. Vyigotskiy L.S. Psihologiya razvitiya cheloveka / L.S. Vyigotskiy. – M. : Smyisl, 2004. – 1136 s.
3. Zhuravlev A.L. Sotsialno-psihologicheskaya zrelost: obosnovanie ponyatiya / A.L. Zhuravlev // Psihol. zhurnal. – 2007. – T. 28. – N 2. – S. 44 – 54.
4. Kon I.S. Zhiznennyiy put kak predmet mezhdistsiplinarnogo issledovaniya / I.S. Kon // Chelovek v sisteme nauk. – M. : Nauka, 1989. – S. 471 – 483.
5. Kostyuk G.S. Izbrannyye psihologicheskie trudy / G.S. Kostyuk. – M. : Pedagogika, 1988. – 304 s.
6. Leontev D.A. Lichnostnoe v lichnosti: lichnostnyiy potentsial kak osnova samodeterminatsii / D.A. Leontev // Uchenyye zapiski kafedryi obschey psihologii MGU im. M.V. Lomonosova. Vyip. 1 / [pod red. B.S. Bratusya, D.A. Leonteva]. – M. : Smyisl, 2002. – S. 56 – 65.
7. Suhobskaya G.S. Ponyatie “zrelost sotsialno-psihologicheskogo razvitiya cheloveka” v kontekste androgogiki / G.S. Suhobskaya // Novyye znaniya. – 2002. – N 4. – S. 17 – 20.
8. Fromm E. Dusha cheloveka / E. Fromm. – M. : Respublika, 1992. – 430 s.
9. Holl K.S. Teorii lichnosti ; [per. s angl. I.B. Grishun] / K.S. Holl, G. Lindsey. – M. : ZAO “Izd-vo EKSMO–Press”, 2000. – 592 s.

Виговская Ольга. Личностная зрелость в субъективном измерении социализации. Статья посвящена теоретическому анализу личностной зрелости и эмпирическому обоснованию ее социально-психологических признаков. Теоретический блок материала посвящен обоснованию методологии изучения феномена личностной зрелости. Эмпирический материал выделяет центральные характеристики личностной зрелости исследуемых разных возрастных групп как своеобразного алгоритма реализации ценностных ориентаций человека, которые формируются в результате взаимодействия его социогенных потребностей с ценностями социального окружения.

Ключевые слова: личностная зрелость, социализация, личность.

Vihovska Olha. Personal maturity in the subjective dimension of socialization. The article is devoted to the theoretical analysis of personal maturity and empirical support for its social and psychological symptoms. A theoretical block of the material is devoted to the justification of the methodology of studying the phenomenon of personal maturity. The empirical material highlights the central characteristics of personal maturity investigated in different age groups as a kind of realization algorithm of person's value orientations that are formed as a result of his/her interaction with the values of sociogenetic needs of the social environment.

Keywords: personal maturity, socialization, personality.